

Отже, можна зробити такий висновок: менталізм та еволюціонізм являють собою радикально протилежні підходи у розумінні природи свідомості. Тим не менше, сучасні дослідження проблеми свідомості наштовхують нас на думку, що для створення повної картини феномену свідомості необхідно використовувати досягнення різноманітних напрямів, в іншому випадку нам не уникнути однобічності у сприйнятті такого явища, як “свідомість”.

1. Бабушкин В.У. *Феноменологическая философия: критический анализ* // <http://www.psylib.ukrweb.net/books/babus01/txt02.htm>.
2. Бейтсон Г. *Экология разума. Избранные статьи по антропологии, психиатрии и эпистемологии / Пер. с англ.* – М.: Смысл, 2000.
3. Мамардашвили М.К. *Как я понимаю философию.* – М.: Прогресс, 1990.
4. Меркулов И.П. *Когнитивная эволюция* // <http://www.philos.msu.ru/libfiles/Merkulov1.doc>
5. Меркулов И.П. *Эволюционная эпистемология: история и современные подходы*//[http:// filosof.historic.ru/books/](http://filosof.historic.ru/books/).
6. Петрановская Л.В. *Творчеству можно научить*//<http://rus.1september.ru/article>.
7. Петрушенко В.Л. *До питання про атрибутивні риси свідомості* // Вісн. Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. – 2007. – № 578.
8. Прист С. *Теории сознания.* – М.: Идея-Пресс, Дом интелект. кн. 2000.
9. Савельева М.Ю. *Надкультурное.* – К.: Изд-во ПАРАПАН, 1997.
10. Сартр Ж. П. *Бытие и ничто: Опыт феноменологической онтологии* // <http://psylib.org.ua/books/sartr03/txt09.htm#2>.
11. Свасьян К.А. *Феноменологическое познание. Пропедевтика и критика.* – Ереван: Изд-во АН Армянской ССР, 1987.
12. Хант Г. *О природе сознания. С когнитивной, феноменологической и трансперсональной точек зрения.* – М., 2004. – 555 с.
13. Шульга Е.Н. *Эволюционная эпистемология Майкла Рьюза* // *Эволюция, культура, познание.* – М., 1996. – 167 с.
14. *Эволюция, культура, познание.* – М., 1996. – 167 с.

УДК 101.3

Юрій Шадських

Національний університет “Львівська політехніка”

ЕТИЧНА СКЛАДОВА МУДРОСТІ

© Шадських Ю., 2008

За допомогою образу мудреця та його моральних якостей визначається специфіка етики мудрості та її позитивна роль у розвитку сучасної філософії як смислотворного фактора.

Ключові слова: мудрість, філософія, етика.

Yuriy Shadskikh. Moral part of wisdom.

In the article it is find out the specific of ethics of wisdom and its positive role in development of modern philosophy as basic factor by example of moral qualities of wisdom-man.

Key words: wisdom, philosophy, ethic.

Аналіз сучасної вітчизняної філософської літератури свідчить про те, що філософія (буквально “любов до мудрості”) впродовж останніх трьох–чотирьох століть майже не займається мудрістю. “В давнину мудрість розглядалася як тип знання, необхідний для визначення добра і для того, щоб вести добрий спосіб життя.... Але про мудрість мало згадується в сучасній філософії. Цікаво поставити питання, як поняття мудрості врешті-решт майже повністю зникло з мапи філософії” [1, р. 752]. У більшості сучасних філософських енциклопедій і словників це поняття або відсутнє, або займає дуже скромне місце [2]. Як в психології не залишилося місця для поняття “душа”, так у філософії не залишилося місця для поняття “мудрість”, хоча історично ці дисципліни будувалися саме навколо цих понять і отримали від них свої назви. *Мета цієї роботи* полягає якраз у тому, щоб спробувати розглянути етичну складову мудрості як співвимірвання і

зіставлення речей для здійснення найбільшого блага у поєднанні дарів одних з потребами інших, щоб знову повернути філософію у її лоно.

Пошуки мудрості в ХХ–ХХІ ст. все частіше здійснюються за межами філософії, в галузі езотерики, того, що називають спіритуальністю, або вищим знанням. Все це можна назвати софіофілією (sophiophilia) – мудролюбством, на відміну від філософії як любомудрство. Якщо філософія закріпилася в академічну дисципліну системної побудови понять і логічного аналізу слів, абсолютно відірвавшись при тому від мудрості, то софіофілія шукає для себе інших, неакадемічних шляхів, відверто користуючись живою мудрістю стародавніх – книгами Іова і Соломона, Конфуція і Лао-Цзи, а в Новий час – Монтенем і Паскалем, Гете і Л. Толстим, Кьєркегором і Ніцше.

У зв'язку з цим виникають такі питання: Чи можна визначити такий темний і вислизаючий предмет, як мудрість? Якщо навіть визначити мудрість як систему сутнісних знань, які людина отримує у цілісному баченні дійсності, як “безпередумовне знання; знання вічних речей” [3, с. 432]: Добра, Краси та Істини, то яке місце в цій системі займає етика як наука про добро? У чому полягає етична складова мудрості? Можливо відповідь на це питання можна знайти в образі мудреця (який іноді істотно розрізняється на Заході та на Сході), через його моральні якості.

Мудрець у багатьох культурах – особливо шановна людина, часто старійшина, обдарована мудрістю, якій приписується божественне походження. У Греції розрізняли “мудреців” (sophoi, порівн. сім мудреців) та “любителів мудрості” – філософів (philosophoi), історично покоління “мудреців” змінилося поколіннями “філософів”. У Стародавньому світі Заходу поняття “мудрець” часто ідентифікувалося з поняттям “вчений”. У традиційній культурі Індії також особливу роль грає мудрець – ріші, великий мудрець – махаріші, які більше асоціюються з гуру, вихователем, вчителем. Стереотипний образ мудреця – людина похилого віку з довгим сивим волоссям і бородою. Цей стереотип висміювався ще в античності (“якщо з бородою дається премудрість / то бородатий козел є справжній Платон”).

Істинний мудрець, згідно зі східним стародавнім уявленням, – незворушний у радості і біді, він не відчуває гніву навіть коли його життю загрожують. Основна вимога до мудреця: не плакати, не сміятися, а розуміти. Тобто склався образ святого мудреця, який майже повністю відрізняється від інших людей, позбавлений усіх людських якостей і властивостей і взагалі людяності. Ніякі слабкості, ніщо людське йому не властиво. Це більше мешканець неба, ніж земна людина з усіма її недоліками, обмеженістю і повсякденними побутовими клопотами. Цей образ, дійсно, не витримує критики сучасного скептичного розуму.

Разом з тим, мудрою можна називати таку людину, яка здійснює свої інтереси у згоді з інтересами інших (за Кантом, мудрість виявляється в “самообмеженні і в дійсному інтересі головним чином до загального блага” [4, с. 439–440]). Мудрість визначається не знанням фактів, як вони є, а взаємодією з людьми, якими вони можуть бути. Мудрий не робить іншим того, чого не хотів би для себе, але разом з тим він прагне робити для інших те, чого ніхто не міг би зробити замість нього. Він прагне досягти спільності з людьми і принести їм користь саме в тому, що найбільше відрізняє його від інших. Якщо доля дала йому смичок скрипалю, він не промінє його на сокиру дроворуба. Але якщо потрібно врятувати тих, хто замерзають, він відкладе смичок і візьметься за сокиру. Він уміє знаходити найкоротший шлях від своїх найбільших здібностей до найбільших потреб інших людей. Він знає міру, що співвідносить унікальний дар людини з універсальними потребами людства.

Мудрість – це вміння підноситись над своїми поточними, сьогоденними інтересами заради інтересів віддаленіших, в перспективі – що переходять межі індивідуального життя. Мудрий не промінє радості дня на задоволення хвилини, не промінє щастя життя на радості дня, не промінє вічного блага на щастя життя. Мудрість – це вміння віддавати кожній речі по її мірі, відокремлюючи міру хвилини від міри дня, міру шляху від міри дому і міру любові від міри дружби. Мудрий прагне бути відповідним тим умовам, в яких знайшов себе на землі, сприймаючи життя як дар і як аксіому, з якої необхідно виходити і з якою безглуздо сперечатися. У пошуках найбільшого блага для себе і для інших він не втрачає можливості змінити те, що піддається зміні, але і не бореться з тим, що вважає непоборним.

Якщо пасивна якість волі визначається терпінням, а активна – мужністю, то мудрість – це саме здатність розрізняти сфери застосування цих якостей, відрізняти обставини, які потрібно перетерпіти, від обставин, які потрібно змінити. Вираз мудрості можна знайти в такому відомому вислові: “Господи, дай мені благодать прийняти безтурботно речі, які не можна змінити; мужність – щоб змінити речі, які підлягають зміні; і мудрість – відрізнити одне від іншого”. [5] Інакше кажучи, мудрість як би слугує посередником між чеснотами терпіння і мужності, розмежовує сфери їх дії: приймати те, чого я не можу змінити, і змінювати те, чого я не можу прийняти.

Мудрість схожа з розумом – у них є загальна протилежність: дурість. Дурість – це нерозуміння міри, недотримання меж між речами, підміни одного іншим, дія на одному світі за законами іншого. Фольклорний дурень плаче на весіллі і танцює на похоронах. Але мудрість потрібно відрізняти від розуму. Мудра людина, як правило, розумна, але розумний – не обов’язково мудрий. Мудрість – це такий розум, який розуміє свої власні межі і свідомо може замінювати дію розуму дією серця або дією тіла. Доторкнутися до плеча страждаючого мудріше, ніж вимовити повчання, на зразок тих, що вимовляють друзі Іова. Мудрість розумніша за сам розум, вона розуміє місце розуму в світі, його обмеженість бажанням, волінням, нісенітницею. Мудрість може зважувати розум і не-розум і віддавати перевагу тому або іншому. Те, що може виглядати безумством для розуму, може бути виправдано мудрістю.

Розум дається людині від природи, розум дається навчанням, мудрість отримується самосвідомістю і самовихованням. Розумними бувають діти, розумними – дорослі, мудрість – один з небагатьох привілеїв старості. Як помічає американський філософ Джон Кікес, “зростання мудрості і здатність управляти собою йдуть рука в руку. Це довічні завдання, звідси зв’язок між мудрістю і старістю. Старий може бути дурний, але мудрий швидше за все старий, оскільки зростання вимагає часу” [6]

Ще одна відмінність. Розум може бути математичним або політичним, обмежуючись однією сферою або спеціальністю (шахи, комп’ютер, філософія тощо), тоді як мудрість стосується відразу всіх проявів людини, всього об’єму людського. Не можна бути мудрим в одному і не мудрим в іншому – мудрість така ж цілісна властивість, як цнотливість, тому і в слові, і в понятті вони йдуть поряд.

У мудрості наново поєднуються онтологія і епістемологія, логіка і етика. Мудрість відрізняється і від практичного уміння, і від теоретичного знання, – саме тому, що опосередкує їх: це розум як основа головного уміння – уміння жити. Мудрість – це таке знання, яке стає способом існування, це знання не того, що існує, а того, як існувати. Мудрість – це єдність логіки і етики, це мистецтво так мислити, щоб добродійно жити. Якщо інші етичні чесноти – мужність, терпіння, любов, вірність – пов’язані з якостями волі, то мудрість – єдина з них – пов’язана з якістю мислення. Це етика, що витікає з логіки, і логіка, пройнята етикою.

Логіка мудрості полягає в тому, щоб розділяти всі речі, відрізняти А від Б і встановлювати для кожної речі особливі заходи і закони. Етика мудрості полягає в тому, щоб розмірювати і зіставляти всі речі, здійснювати найбільше благо, поєднуючи дари одних з потребами інших, сполучаючи А, якому не вистачає Б, з Б, якому не вистачає А. Мудрість – це одночасно і мир, і меч. Гостротою своєї логіки мудрість розділяє речі і одночасно етично погоджує їх.

У тому і полягає рух мудрості, що воно єднає однабічності і одночасно вбачає однабічність в самому їх з’єднанні. Мудрість є властивість людського розуму підноситися над емпіричною конкретністю і дріб’язковістю існування і разом з тим віддавати пріоритет живому існуванню над абстракціями і химерами розуму. От чому мудрість знаходить суєтність не тільки в життєвому існуванні, але і в собі самій, називаючи себе суемудрієм. Саме суєтність – основний супротивник мудрості, як дурість є супротивник розуму. Якщо дурість є нерозрізнення речей, нерозуміння їх міри, то суєтність є вольова залежність від тих речей, які розум визнає неістотними. Суєтність – це коли хвилині приділяється турбота дня, дню – турбота року, життю – турбота вічності. Розумна людина може бути суєтною, і часом саме розум залучає її до найбільшої суєти, оскільки він критикує речі, негідні навіть критики, і поправляє справи, яким було б краще взагалі не робитися.

Мудрість – це розум розуму, здатність розумно розпоряджатися власним розумом. Можливе і нерозумне розпорядження своїм розумом, наприклад, у тому випадку, якщо вчений, відмовившись

від фундаментальних досліджень, витрачає свій розум і дар на співпрацю з органами розвідки в галузі промислового шпигунства. Людина, котра віддає себе заняттю, меншому, ніж те, на яке вона здатна, або що домагається на більше, ніж те, чого потребує, поводить ся суєтно. Мудрість утримує розум від суєти, від самовпевненості і від саморозтрати у надмірно розумній побудові усяких дрібних речей. Але і сама мудрість здатна впадати в суєту, коли вона надмірно дорожить собою і не хоче упускати себе до рівня простих речей і турбот існування. Оскільки над мудрістю нічого не має, що могло б упокорювати і приборкувати її, вона це робить сама, називаючи себе суємудрієм. Така властивість сократичної мудрості: “З вас, люди, всього мудріший той, хто подібно до Сократа знає, що нічого справді не коштує його мудрість” [7, с. 90]

Мудрість, що знає себе як мудрість, що діє як урок і зразок, – це і є суємудріє. За зауваженням Ралфа Емерсона, “надлишок мудрості робить мудрого дурнем” (“Досвід”) [8]. Суємудріє – це така мудрість, яка абсолютизує себе як знання і чеснота і ставить себе над іншими знаннями і чеснотами, такими як віра, любов, надія, мужність, доброта, радість, веселість. Викриваючи суєтність всіх помислів і побудов, вона не визнає, що над мудрістю людини може бути і інша мудрість, йому невідома, порівняно з якою сама його мудрість є безумство і суєта. Навіть мудрість Еклезіяста стає суємудрієм, коли він проголошує, що все є суєта суєти і томління духу. “І мене спіткає та ж доля, як і дурного, до чого ж я зробився дуже мудрим? І сказав я в серці своєму, що і це – суєта... І зненавидів я життя...” (2:15, 17) І лише коли Еклезіаст відрікається від цієї занадто самовдоволеної мудрості, що зневажає всю людську працю, і визнає смислотворюючу волю Господа над собою, виправдовує людське життя перед Богом, – тоді мудрість, перестає викривати суєту всього, сама перестає бути суєтною, переходить у веселість і життєтворення. “Мудрість людини прояснює обличчя його, і суворість обличчя його змінюється” (8:1). “Отже, йди, їж весело хліб твій, і пий в радості серця вино твоє, коли Бог благоволить до справ твоїх” (9:7). Ця спільність мудрості і веселості отримала подальше осмислення у Спінози: “...Діло мудреця користуватися речами і, наскільки можливо, насолоджуватися ними (але не до огиди, бо це вже не насолода). Мудрецю слід, говорю я, підтримувати і відновлювати себе помірною і приємною їжею і питтям, а також пахощами, красою зеленіючих рослин, красивим одягом, музикою, іграми і вправами, театром і іншими подібними речами, якими кожен може користуватися без жодної шкоди іншому”. [9]

Перший крок мудрості – піднятися над суєтою людських справ, оплакати їх марність і смертність. Другий крок мудрості – піднятися над власним відчуженням суємудрієм, прийняти і благословити справи, які доручені людині Господом. Такий “танець” мудрості, зміна її кроку, перехід від печалі до веселості.

Філософ – далеко не завжди мудрець, і часом філософія, однією своєю стороною наближаючись до мудрості, іншою віддаляється від неї

Мудрість дофілософична і постфілософична. Соломон, Лао-Цзи, Конфуцій, Геракліт, Епікур, Сократ, Ісус – це початок мудрості. Але вже Арістотель перетворює мудрість на особливу науку, філософію, яка хоче більше навчати і наставляти, ніж навчатися. “Мудрому належить не отримувати повчання, а наставляти, і не він повинен підкорятися іншому, а йому – той, хто менш мудрий” [10, с. 68]

Можливо, що саме тепер, на початку III тисячоліття, коли філософія розчарувалася в своїй здатності чогось навчити, настає момент її зворотного перетворення на мудрість. Це не означає, що час розвитку філософії був втрачений для мудрості і що їй належить просто повернутися до мудрості стародавніх, до мудрості античної, біблейської, конфуціанської. Мудрість багато що придбала, багато чому навчилася і, зокрема, тому, що справа мудреця вчитися, а не повчати. Якщо, за Арістотелем, “мудрому належить не отримувати повчання, а наставляти...”, то за словами Гоголя, мудра людина – той, хто “осягає всю дивну солодкість бути учнем. Все стає для нього вчителем; весь світ для нього вчитель; нікчемний з людей може бути для нього вчитель. З поради найпростішого витягуватиме він мудрість поради; дурний предмет стане до нього своєю мудрою стороною, і весь всесвіт перед ним стане, як одна відкрита книга вчення...” [11, с. 220]. Один з найближчих учнів і послідовників Е. Гуссерля Доріон Кернс використовує феноменологічний метод, щоб, всупереч ранньому гуссерлевському ідеалу “строкої науки”, повернути філософію до мудрості як цілісного досвіду узгодження знання з мистецтвом доброго, корисного і щасливого

життя. Мудрість в інтегральному сенсі, за Кернсом, включає не тільки думки, але і емоційні і вольові установки [12].

Мудрість тоді є справжня мудрість, коли вона не цілком визнає себе як мудрість, коли вона більше вчиться, ніж вчить, більше знаходить повчального в чужих знаннях і чеснотах, ніж у собі. От чому до природи мудрості належить забуття себе як мудрості. От чому і філософія, як любов до мудрості, легко забуває про мудрість навіть і тоді, коли не перестає їй служити. Чи не тому філософія впродовж останніх століть забувала про мудрість, що самій мудрості належить здатність себе забувати?

Мудрість новітнього часу позбавлена спокійно-споглядального характеру: вона одночасно і трагічна, і комічна, оскільки усвідомлює неможливість і безглуздість всеосяжної мудрості. Звідси ще одна відмінність: мудрість у наш час обходиться без мудреців. Та і не може бути людей, що цілком утілюють мудрість, тому що і сама мудрість ускладнилася і перестала отожднюватися з окремими індивідами. За словами Габрієля Марселя "...Пора, мабуть, закинути традиційне уявлення про деяку привілейовану істоту, нібито вступаючи в необоротне володіння певною якістю буття. Так збагнучий мудрець загрожує з'явитися перед нами сьогодні як мирський – і, поза сумнівом, сміхотворний – варіант святого... Мудрість... є не стільки станом, скільки мета..." [13, с. 358]. Ще І. Кант вказував, що "бути майстром у знанні мудрості... це більше того, на що може домагатися людина скромна... Домагатися на володіння цим ідеалом під претензійним ім'ям філософа має право тільки той, хто міг би вказати вплив мудрості... на собі як на прикладі..." [14, с. 439–440].

Значуща мораль мудреця підпадає під сферу випадковості. Деякі випадковості є, безперечно, породженнями капризу і, як відзначав ще Арістотель, немає підстави для побудови теорії стосовно просто випадкового. Проте багато випадкових чинників детерміновані. Непередбачені і неконтрольовані обставини можуть, безумовно, розладнати кращі з намірів, і в таких випадках ми цінуємо наміри і прощаємо невдачу. Але коли випадковості загалом передбачені і обставини загалом контролюються, ми переносимо очікування і оцінки з намірів на їх виконання [15].

І мудрецеві властиво помилятися. Якщо помиляється мудрець, то це ніколи не відбувається через те, що проблема, яка є перед ним, непереборна. Причиною помилки завжди слугує якийсь внутрішній порок, недолік або відсутність певного досвіду в його житті [16].

Отже, сучасна філософія як служниця мудрості корегує і сучасний образ мудреця, який більше нагадує скептика, не позбавленого відчуття доброго гумору, радості життя і любові до інших.

1. *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, 10 vv. – London and New York: Routledge, 1998. – Vol. 9.
2. *Философская энциклопедия* – М.: Сов. энциклопедия, 1962–1970; *Философский энциклопедический словарь*. – 1989, *Всемирная энциклопедия. Философия*. – М.: Аст, Минск: Харвест. *Современный литератор*, 2001.
3. *Платон. Диалоги*. – М.: Мысль, 1986.
4. Кант И. *Критика практического разума: Соч. в 6 т. Т. 4, ч. 1*. – М.: Мысль, 1965.
5. *Див. Respectfully Quoted. A Dictionary of Citations*, ed. Suzy Platt. – NY: Barnes and Noble Books, 1993. – P. 276.
6. Kekes J. *Wisdom, in American Philosophical Quarterly*. – July 1983. – Vol. 20, No. 3. – P. 286.
7. Платон. *Апология Сократа*, 23 b: *Соч. в 3 т.* – М.: Мысль, 1968. – Т. 1.
8. Схожого думки дотримувався кардинал Ньюмен. "Є межа людському знанню; як духовні, так і мирські письменники свідчать, що надмірна мудрість є безумство" (*overwisdom is folly*). "Досвід про розвиток християнського віровчення". – Ч. 2, V, 6.
9. Спиноза Б. *Етика / Пер. с латин. Н.А. Иванцова. Ч. 4: Теорема 45, схолия 2*. 10. Арістотель. *Метафізика. Кн. 1. Соч. в 4 т.* – М.: Мысль, 1975.
11. Гоголь Н.В. *Християнин идет вперед, из "Выбранных мест из переписки с друзьями"*: *Соб. соч. в 7 т.* – М.: Худ. лит., 1986. – Т. 6.
12. http://www.russ.ru/antolog/INTELNET/mt_predis.html.
13. Марсель Г. *К трагической мудрости и за ее пределы, в кн. европейской культуры XX века*. – М.: Изд. полит. лит., 1991.
14. Кант И. *Критика практического разума: Соч. в 6 т., т. 4, ч. 1*. – М.: Мысль, 1965.
15. Рорти А. *Царь Соломон и простолудин: проблема согласования конфликтных моральных интуиций / Вопросы философии*. – 1994. – № 6.
16. Менегетти А. *Мудрец и искусство жизни*. – М., 2007. – С. 38.